

реєстрацію прав на нерухомість, і протягом року власнику майна надається можливість відреагувати на це;

– на знахідку – протягом шести місяців робиться спроба відшукати власника;

– на бездоглядну домашню тварину – так само;

– за набувальною давністю на нерухомість 10 або 15 років залежно від підстав заволодіння цим майном (без договору чи за договором) і 5 років для рухомого майна.

При набутті права власності внаслідок *specificatio* принцип добросовісності в ЦК прямо не визначено, але його дія також є очевидною. Відповідно до п. 2 ст. 332 ЦК особа, яка самочинно переробила чужу річ, не набуває право власності на нову річ і зобов'язана відшкодувати власникові матеріалів їх вартість. Отже, добросовісність у даному виді правонабуття на чужі речі полягає в узгодженості дій щодо перероблення речі переробником з власником речі, що переробляється.

Крім строків механізм набуття права власності включає й умови, які являють собою виконання дій особами, що мають намір стати власниками, і органами держави чи органами місцевого самоврядування, а саме:

– повідомлення особою, яка знайшла річ, власника або орган міліції чи орган місцевого самоврядування;

– публікація в друкованих засобах масової інформації про взяття майна на облік як безхазяйного (ч. 2 ст. 335 ЦК).

До того ж власник і сам мав додержуватися приписів закону, і в разі відмови від свого майна повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію нерухомості (ст. 347 ЦК). Але, незважаючи на це і враховуючи, що нерухомість не можна загубити, а стан такого майна свідчить про те, що хазяїна в нього немає, все ж таки робиться ще одна спроба відшукати власника.

Що стосується рухомого майна, від якого власник відмовився, то сам його стан свідчить про те, що на це була воля власника.

Все це доводить, що воля власника майна в цих випадках не нехтується. Теорії та законодавству відомі випадки і так званої мовчазної згоди власника на привласнення його майна. Йдеться про особливе право одностороннього присвоєння за мовчазною згодою власника, яке належить до категорії «*Gestaltungsrechte*» та надається державою історично, спочатку наближеним особам, а потім – усім бажаючим. Б. Б. Черепакін до цих випадків відносив:

– присвоєння так званих диких плодів (ягід, грибів, польових та лісних квітів, моху та ін.);

– добування та присвоєння корисних копалин [15, с. 83].

На сучасному етапі відбулися значні зміни, особливо зросла зацікавленість у корисних копалинах, так що держава, безсумнівно, не стане мовчазно погоджуватися з їх добуванням і використанням. Між тим у цілому можна погодитися з тим, що волевиявлення власника при такому виді первісного правонабуття як при-

своєння диких плодів наявне. Власник, хоча і не активно, але все ж виявляє свою волю щодо відчуження його власності. Вважаємо, що в цих випадках слід говорити про те, що набуття права власності в такі способи взагалі не ставиться в залежність від волі власника, оскільки тут спрацьовує інша правова категорія – презумпція того, що народ, у чийй власності перебуває це природне багатство, може його безперешкодно використовувати.

Отже, воля є найважливішим показником для набуття особою права власності, оскільки вона властива дїм, з якими пов'язується правонабуття. При цьому важливо помітити, що береться до уваги як воля власника речі, право на яку виникає у іншій особі, так і воля останньої. Втілення ж цих волей у різні механізми відбувається за приписами закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Векштерн М.* Основы вещного права / Проблемы гражданского и предпринимательского права Германии: пер. с нем. / Под ред. В. Бергманна. – М.: БЕК, 2001. – 205 с.
2. *Грибанов, В. П.* Осуществление и защита гражданских прав – М.: Статут, 2000. – 411 с. (Классика российской цивилистики).
3. *Дзера О. В.* Институт права собственности за новым гражданским законодательством и европейские стандарты с охороны права собственности // Университетские научные записки. – 2005. – № 1–2. – Часопис Хмельницьк. ун-ту управління та права. – С. 69–75.
4. *Красавчиков О. А.* Юридические факты в советском гражданском праве – М.: Госюриздат, 1958. – 182 с.
5. *Лисаченко А. В.* Приобретение права собственности: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Екатеринбург, 2002. – 195 с.
6. *Моргунов С. В.* Виндикация в гражданском праве. – М.: Статут, 2006 – 301 с.
7. *Победоносцев К. П.* Курс гражданского права. Первая часть: Вотчинные права. – М.: Статут, 2002. – 800 с. (Классика российской цивилистики.)
8. *Погребняк С.* Втілення принципу добросовісності в праві // Вісник Акад. прав. наук України. – 2007. – № 2. – С. 13–24.
9. *Покровский, И. А.* Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – 353 с. (Классика российской цивилистики.)
10. *Попович М. М.* Приобретение права собственности в гражданском праве России : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Рязань, 2002. – 198 с.
11. *Рахмилович В. А.* О праве собственности на вещь, отчужденную неуправомоченным лицом добросовестному приобретателю: К вопросу о приобретении права от неуправомоченного // Проблемы современного гражданского права. – М.: Городец, 2000. – С. 126–144.
12. *Скловский К. И.* Об идеологии защиты владения в советском гражданском праве // Проблемы современного гражданского права: сб. ст. / Отв. редакторы В. Н. Литовкин, В. А. Рахмилович (памяти С. Н. Братуся). – М., 2000. – С. 113–125.
13. *Скловский К. И.* Собственность в гражданском праве. 4-е изд., перераб., доп. – М., 2008. – 922 с.
14. *Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.*
15. *Черепакін Б. Б.* Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001. – 479 с. (Классика российской цивилистики).

ОБМЕЖЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Зозуляк О. І.,

здобувач відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

Цивільним кодексом України (далі – ЦК), прийнятим 16 січня 2003 року, суттєво реформовано більшість інститутів цивільного права, зокрема інститут юридичної особи. Особливої уваги заслуговує включення до цивільного законодавства норм, присвячених такій правовій категорії як дієздатність юридичної особи.

Термін «дієздатність» відомий цивілістичній науці. У цивільно-правовій доктрині висловлюються різні думки щодо даного поняття. Наприклад, Я. Р. Веберс вважав, що дієздатність включає в себе дві здатності: здатність до вчинення правомірних юридичних дій (правочиноздатність) та здатність до відповідальності за правопорушення (деліктоздатність) [1]. Л. Г. Кузнецова зміст дієздатності розуміє дещо ширше, включаючи у нього здатність набувати для себе цивільні права та створювати для себе обов'язки; здатність здійснювати своїми діями належні даній особі права та виконувати покладені на неї обов'язки; здатність своїми діями припинити наявні у даної особи права та обов'язки [2]. А С. М. Братусь вважав, що до складу цивільної дієздатності необхідно включити здатність до вчинення протиправних дій [3].

Не зупиняючись детально на різних підходах науковців при визначенні поняття та змісту дієздатності, зауважимо лише, що більшість із них присвячені аналізу дієздатності фізичних осіб. А от щодо осіб юридичних, то проблемні моменти визначення їх дієздатності видаються малодослідженими. Пояснення такої ситуації знаходимо у відсутності в ЦК УРСР 1922 р. та ЦК УРСР 1963 р. норм, які б регулювали питання, пов'язані із реалізацією дієздатності юридичних осіб. Дійсно, цивільне законодавство радянського періоду дієздатність юридичної особи отожднювало із її правоздатністю, а відтак, дієздатність не виокремлювалась як самостійний елемент правосуб'єктності організації.

У ЦК вміщено ст. 92 під назвою «Цивільна дієздатність юридичної особи», де вказується, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону [4]. Отже, бачимо, що дана стаття, попри всю свою назву, в першу чергу, визначає способи та порядок реалізації дієздатності юридичної особи, залишаючи поза увагою визначення поняття та зміст дієздатності останньої. Треба погодитися з думкою, що така позиція законодавця пояснюється тим, що оскільки щодо юридичних осіб ці два поняття практично завжди існують нерозривно, то наявність правоздатності у організації означає одночасно, що вона володіє дієздатністю [5]. Аналогічна позиція прослідковується і у російському законодавстві. Звертаючи увагу на дану проблему, Н.В. Козлова припускає, що відсутність легального визначення поняття дієздатності зумовлена тим, що в силу штучної природи юридичної особи її дієздатність реалізується через органи управління, створені із людей [6].

Оскільки в межах однієї статті висвітлити всі питання, пов'язані із дієздатністю юридичних осіб, буде досить складно, спробуємо дослідити окремі аспекти правового регулювання даної категорії, зокрема, щодо проблем обмеження дієздатності організацій.

На відміну від осіб фізичних, дієздатність яких залежить від віку, стану здоров'я та інших чинників

(ст. 31–36 ЦК України), усі юридичні особи, незалежно від характеру та обсягу їх правоздатності, за загальним правилом, наділені рівною дієздатністю. З цього приводу В. А. Плотников зазначає, що юридична особа не може мати неповну дієздатність, не може бути обмежена в дієздатності чи визнана недієздатною [7].

Проте в умовах сьогодення виникають ситуації, коли юридична особа обмежується у дієздатності. Хоча у ЦК України таких випадків безпосередньо не визначено, аналіз окремих законів та судової практики свідчить про те, що такого роду обмеження все-таки мають місце.

Так, для прикладу, в ч. 1 ст. 13 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» вказано, що з метою забезпечення майнових інтересів кредиторів в ухвалі господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство або в ухвалі, прийнятій на підготовчому засіданні, вказується про введення процедури розпорядження майном боржника і призначається розпорядник майна. А у ч. 11 цієї ж статті визначено, що після призначення розпорядника майна і до припинення процедури розпорядження майном органи правління боржника не мають права без згоди розпорядника майна приймати рішення про: реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) і ліквідацію боржника; створення юридичних осіб або про участь в інших юридичних особах; створення філій та представництв; виплату дивідендів; проведення боржником емісії цінних паперів; вихід із складу учасників боржника юридичної особи, придбання в акціонерів раніше випущених акцій боржника.

Рішення про участь боржника в об'єднаннях, асоціаціях, спілках, холдингових компаніях, промислово-фінансових групах чи інших об'єднаннях юридичних осіб приймається органами управління боржника за згодою розпорядника майна. Керівник або орган управління боржника виключно за погодженням з розпорядником майна укладає угоди щодо: передачі нерухомого майна в оренду, заставу, внесення зазначеного майна як внеску до статутного фонду господарського товариства або розпорядження таким майном іншим чином; одержання та видачі позик (кредитів), поручительства і видачі гарантій, уступки вимоги, переведення боргу, а також передачі в довірче управління майна боржника; розпорядження іншим майном боржника, балансова вартість якого становить понад один відсоток балансової вартості активів боржника.

Повноваження керівника боржника або органів управління боржника, покладені на них відповідно до законодавства чи установчих документів, можуть бути припинені у разі, якщо ними не вживаються заходи щодо забезпечення збереження майна боржника, створюються перешкоди діям розпорядника майна чи допускаються інші порушення законодавства. В такому разі виконання обов'язків керівника боржника ухвалою господарського суду тимчасово покладається на розпорядника майна до призначення в порядку, визначеному законодавством та установчими документами, нового керівника боржника [8]. Така позиція законодавця дуже наочно демонструє нам ситуацію, коли боржник – юридична особа фактично не має права реалізовувати

свою дієздатність самостійно, а з допомогою розпорядника майна.

Проблемні питання обмеження дієздатності юридичної особи в ході процедур банкрутства є предметом наукових досліджень російської вченої О. М. Сьоміної. Аналізуючи російське законодавство, що регулює відносини банкрутства, автор звертає увагу на звуження обсягу дієздатності юридичної особи-боржника в період процедур зовнішнього управління та конкурсного процесу. В ході першої із цих процедур керівник боржника відсторонюється від посади і навіть може бути звільнений, а решта органів управління боржника виконують лише окремі елементи його дієздатності. В ході конкурсного процесу керівник та органи управління боржника фактично не діють. Вчена наголошує на звуженні та розширенні обсягу дієздатності залежно від стадій розгляду справи про банкрутство. Так, на стадії фінансового оздоровлення дієздатність боржника, порівняно із стадією спостереження, значно розширюється [9]. В контексті дослідження проблем обмеження правосуб'єктності юридичних осіб у сфері випуску цінних паперів Л. Ю. Добриніна також звертає увагу на обмеження дієздатності юридичної особи-боржника внаслідок введення зовнішнього спостереження. Авторка зазначає, що у відповідності із російським законодавством органи управління юридичної особи в ході даної процедури не вправі приймати рішення про розміщення облігацій та інших емісійних цінних паперів [10].

Інша ситуація, що безпосередньо вказує не на що інше як на обмеження дієздатності юридичної особи, стосується правового режиму майна державних унітарних підприємств, які згідно із ч. 8 ст. 73 Господарського кодексу України (далі – ГК) діють як державні комерційні підприємства та казенні підприємства [11]. У ч. 3 ст. 73 ГК визначено, що майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і закріплюється за ним на праві господарського відання чи оперативного управління. А в ч. 2 ст. 74 даного кодексу конкретизовано, що майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання, що звужує його дієздатність. На підтвердження даної позиції достатньо вказати, що відповідно до ч. 5 ст. 75 ГК державне комерційне підприємство не має права безплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати, віддавати в заставу майнові об'єкти, що належать до основних фондів, здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць та підрозділів державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно входить, і, як правило, на конкурентних засадах.

Аналогічною є позиція законодавця у визначенні правового режиму майна комунального унітарного підприємства. Відповідно до ч. 3 ст. 78 ГК майно комунального підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за ним на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Ще вужчим є обсяг дієздатності казенних підпри-

ємств, майно за якими відповідно до ч. 3 ст. 76 ГК закріплюється на праві оперативного управління. У ч. 3 ст. 77 цього ж кодексу закріплено положення, згідно з яким орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень. Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить. Вищенаведені приклади свідчать про суттєве обмеження цивільної дієздатності казенного підприємства.

На проблему, пов'язану із обмеженням дієздатності юридичної особи, звертає увагу І. Р. Калаур. На підтвердження своєї позиції вчений наводить приклади, коли фактично виконавчий орган юридичної особи відсутній чи не функціонує, або не може здійснювати своїх повноважень. Автор наводить окремі випадки, які підтверджують правильність такого твердження, зокрема:

- у товаристві, що складається з двох учасників із рівними частками, учасники не можуть дійти згоди про кандидата на посаду директора;

- керівник юридичної особи переховується від слідства і суду, місце знаходження його невідоме;

- збори учасників товариства обрали директора, а директор визнаний судом недієздатним;

- директор написав заяву про звільнення за власним бажанням, однак збори не розглянули її. Через два тижні директор вважає, що відповідно до ст. 38 КЗпП України трудові відносини припинилися. Про це він повідомляє податкову інспекцію і банк. Печатку та наявну у нього документацію передає на зберігання нотаріусу;

- усі члени громадської організації написали заяви про вихід із об'єднання, а повноваження голови правління закінчилися. Вищий орган складається з членів організації, яких немає, тому збори не збираються і не можуть обирати виконавчі органи [12].

Питання, пов'язані із обмеженням дієздатності юридичної особи, у своїх працях досліджує В. С. Щербина. Автор, зокрема, зазначає, що одержання ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності стосується якраз дієздатності юридичної особи, а не її правосуб'єктності, адже саме в процесі такої діяльності юридична особа і здійснює свої права та обов'язки [13].

Вищенаведене надає змогу стверджувати, що питання обмеження дієздатності юридичної особи в науковому аспекті є дослідженими в недостатньому обсязі, а на законодавчому рівні – врегульовані не в повній мірі. Зрозуміло, що через значну кількість підстав, якими фактично обмежується дієздатність юридичної особи, у ЦК України не вдасться закріпити їх вичерпний перелік. У зв'язку з цим пропонуємо законодавцю ст. 92 ЦК України доповнити нормою такого змісту: «Дієздатність юридичної особи може бути обмежена судом у передбачених законом випадках».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Веберс Я. Р. Правосуб'єктность граждан в советском гражданском и семейном праве. – Рига: Зинатне, 1976. – С. 124.

2. Кузнецова Л. Г. Развитие института дееспособности граждан в новом гражданском законодательстве // Правоведение. – 1965. – № 4. – С. 80.

3. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – С. 14.

4. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 року // Голос України. – 2003. – 12–13 березня.

5. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – С. 122.

6. Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридического лица. – М.: Статут, 2005. – С. 35.

7. Плотников В. А. Неосторожность как форма вины в гражданском праве. Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1993. – С. 65.

8. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 42–43. – Ст. 379 (із змінами і доповненнями).

9. Семіна А. Н. Правоспособность и дееспособность юридического лица-должника в ходе процедур банкротства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 21.

10. Добрынина Л. Ю. Правосуб'єктність юридических лиц и ее ограничения по выпуску ценных бумаг. – Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 141.

11. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 року // Голос України. – 2003. – 14 березня.

12. Калаур І. Р. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення власності юридичної особи. Дис. ... канд. юрид. наук. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 26–27.

13. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 13.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Романович С. М.,

здобувач відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва АПрН України

З набуттям Україною незалежності відбулися суттєві зміни у соціально-економічному житті українського суспільства, що знаменували собою фактичне відродження приватної власності, після того як тривалий час радянське цивільне законодавство обмежувало фізичних осіб у праві приватної власності та можливості створення права спільної часткової власності. Тому аналіз розвитку правового регулювання відносин власності, виявлення його позитивних та негативних сторін є дуже актуальним, оскільки допоможе в майбутньому використати лише його здобутки та уникнути зроблених прорахунків.

Метою даної статті є аналіз розвитку правового регулювання спільної часткової власності в Україні.

Інститут права власності в усі часи та у будь-якій державі займав центральне місце в приватному праві, оскільки саме від його основних положень залежить зміст всіх інших цивільно-правових інститутів.

Розвиток інституту права власності в Україні можна охарактеризувати такими етапами: період Київської Русі; литовсько-польський період; період правового режиму козацької власності; період поширення російського законодавства в Україні; період незалежності.

Першим писаним нормативно-правовим актом, що врегулював відносини власності на Русі, виступала Руська Правда. В ній вперше були зафіксовані існуючі у східних слов'ян звичаї та юридичні традиції щодо порядку врегулювання майнових відносин. Однак загального терміна для позначення як власності, так і її окремих видів ще не було. Його ж зміст, головним чином, залежав від того, хто виступав суб'єктом і що виступало як об'єкт права власності. Як зазначає В. І. Сергєєвич, власне слово (термін) «власність» в «древнее время не было известно. Вместо него употреблялись описательные выражения: моя, твоя земля, моя купля, купил в прок, в дернь» [1, с. 524–525]. Однак статті 13, 14 Короткої Правди дають змогу зробити висновок, що право власності відрізняли від права володіння. Так,

«власник» мав право на повернення свого майна із чужого незаконного володіння на основі чітко встановленої процедури, а винний у незаконному заволодінні річчю зобов'язаний був повернути річ її законному власнику, а також сплатити штраф у розмірі 3 гривні за заповідяну його діями «обиду» (шкоду) [2, с. 63–64].

У Київській Русі розрізнялися такі форми власності: державна, общинна та індивідуальна (приватна) власність, яка відігравала вирішальну роль. Так, власник, за Руською Правдою, мав право розпоряджатися майном, вступати в договори, одержувати доходи з майна, вимагати захисту належного йому майна при зазіханні інших осіб на це майно [3, с. 39].

Найголовнішим серед об'єктів права власності виступала земля. Головним джерелом складання феодалної земельної власності, про які Руська Правда подає достовірні відомості, були: а) роздача князем земель за службу і для служби; б) освоєння вільних земель («заїмка» й «займанщина»); в) пряме захоплення общинних земель («окняжіння» й «обоярення» землі); г) купівля; д) дарування; е) спадкування; є) міна [3, с. 43].

Поняття спільної (а тим більше спільної часткової) власності також не існувало в Київській Русі. Однак чітко врегулювання порядку спадкування дає підстави припускати існування спільної власності. Пріоритетним було спадкування за заповітом, за яким законною часткою забезпечувались всі члени родини спадкодавця. Так, в Руській Правді був закріплений загальний принцип спадкування: «Аже кто умирая разделитъ дом своимъ детем, на том же стояти; паки ли без ряду умреть, то всемъ детем, а на самого часть дати души» [4, с. 633]. Однак дочки спадкодавця були обмежені в спадкуванні за заповітом, вони отримували лише «часть» – виділ із загальної спадкової маси. Порядок спадкування за законом в Руській Правді був чітко врегульований тільки для селян (смердів) та бояр. Особливістю було те, що князь мав повне право на всю спадщину померлого смерда, фактично його спадкоємці, які були прикріп-